

III. Z ŻYCIA NAUKOWEGO

DOI: 10.17951/et.2016.28.317

Jerzy Bartmiński
Iwona Bielińska-Gardziel

15 LAT KONWERSATORIUM EUROJOS

Geneza. Konwersatorium EUROJOS powstało w roku 2001 na zakończenie trzytygodniowej Międzynarodowej Szkoły Humanistycznej Europy Środkowej i Wschodniej zorganizowanej z inicjatywy prof. Jerzego Axera przez Ośrodek Badań nad Tradycją Antyczną UW i Fundację „Artes Liberales” w Warszawie. Program szkoły, którą kierował prof. Jerzy Bartmiński, oparto na dwóch fundamentach: empirycznym (analiza językowej konceptualizacji przestrzeni, w tym domu) i teoretycznym (koncepcja językowego obrazu świata)¹. Cel konwersatorium określono jako badania nad językami słowiańskimi w okresie transformacji w Europie. W istocie program ten stanowił kontynuację badań prowadzonych w Lublinie od roku 1985, kiedy to rozpoczęły się prace nad semantyką nazw wartości². Po tym pierwszym etapie prac po kilku latach przygotowań wydano w roku 1993 dwa tomy zbiorowe: *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich* (red. J. Bartmiński) i *Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne* (red. J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska). W roku 2000 badania nad semantyką nazw wartości, stanowiące część lubelskiego programu badań nad językowym obrazem świata, zostały włączone do programu komparacji języków słowiańskich, który zainicjował prof. Stanisław Gajda³.

Ramy organizacyjne. Prace porównawcze uzyskały nowy impuls, kiedy w roku 2003 powstały dwie komisje etnolingwistyczne: krajowa, w ramach Komitetu Językoznawstwa PAN, i międzynarodowa, powołana na XIV Międzynarodowym Kongresie Słowistów w Ochrydzie. Do zakresu badań obu komisji włączono (obok innych tematów) językowo-kulturowy obraz świata Słowian na tle porów-

¹ Więcej na ten temat: Urszula Majer-Baranowska i Irina Lappo, „Etnolingwistyka” 25, 2013.

² Zob. J. Bartmiński, *Projekt i założenia ogólne słownika aksjologicznego*, „Język a Kultura”, t. 2, red. Jadwiga Puzynina, J. Bartmiński, Wrocław 1989, s. 293–312, przedruk w: „Język a Kultura”, t. 2. *Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*, Wrocław 1991, s. 197–207.

³ Zob. Stanisław Gajda (red.), *Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich*, Opole 2000; w tymże tomie: Wojciech Chlebda, *Płaszczyzny oglądu językowego obrazu świata w opisie semantycznym języka*, s. 163–178 i Jerzy Bartmiński, *Językowy obraz świata Polaków w okresie przemian*, s. 179–195.

nawczym⁴. Projekt EUROJOS uzyskał w ten sposób oparcie w sieci potencjalnych współpracowników. Jego główne założenia teoretyczne zostały powiązane z etnolingwistyką uprawianą w ośrodku lubelskim (prace Jerzego Bartmińskiego⁵ i jego współpracowników) i opolskim (prace Wojciecha Chlebdy⁶). W Lublinie opublikowano tomy zbiorowe: *Język w kręgu wartości* (2004) i *Język, wartości, polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych* (2006) oraz szereg artykułów na łamach „Etnolingwistyki”, poczynając od tomu 16. z roku 2004, kiedy to rocznik stał się organem dwu komisji etnolingwistycznych (PAN i MKS).

W **kwietniu 2008** roku zespół lubelskich etnolingwistów (oficjalnie: Instytut Filologii Polskiej UMCS) zorganizował w Lublinie konferencję wspólnie z niemieckim zespołem prof. Rosemarie Lühr z Jeny, realizującym program pod nazwą *Normy i wartości w komunikacji między Wschodem a Zachodem Europy*⁷. W tymże roku 2008 koncepcja EUROJOS została w odnowionym kształcie przedstawiona przez Jerzego Bartmińskiego i Wojciecha Chlebdę na XIV Kongresie Sławistów w Ochrydzie⁸.

W **styczniu 2009** roku Konwersatorium EUROJOS zostało afiliowane w Instytucie Sławistyki PAN, którego Rada Naukowa powołała 14-osobową radę naukową; na jej przewodniczącego wybrano prof. Macieja Abramowicza (z UMCS), na zastępcę prof. Wojciecha Chlebdę (z Uniwersytetu Opolskiego), sekretariat zaś powierzono dr Iwonie Bielińskiej-Gardziel (IS PAN). Rada naukowa spośród 75 proponowanych haseł wybrała do opracowania w pierwszej kolejności 5 pojęć: DOM, EUROPA, WOLNOŚĆ, PRACA, HONOR. Konwersatorium skupiło różne środowiska naukowe (głównie językoznawców, ale też socjologów i kulturoznawców).

⁴ Zob. informacje w artykułach Eleny Berezovič i Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej w 21. tomie „E” (2009) oraz Marty Nowosad-Bakalarczyk i Joanny Szadury (w tym samym tomie).

⁵ M.in.: *Jazykovej obraz mira. Očerki po ètnolingvistike*, Moskva 2005; *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006, wyd. V w 2012; *Stereotypy mieszkają w języku*, Lublin 2007, wyd. II w 2009; *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*, Londyn 2009; *Jezik – slika – svet*, Belgrad 2011; *Jazyk v kontextu kultury. Dvanáct statí z Lublinské kognitivní etnolingvistiky*, Praha 2016; Jerzy Bartmiński, *Koncepcja językowego obrazu świata w programie sławistycznych badań porównawczych*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, 40, 2005, s. 259–280.

⁶ Por. W. Chlebda, *Europejskość w najnowszym polskim dyskursie politycznym*, [w:] *Język polski w europejskiej przestrzeni kulturowo-językowej*, red. S. Gajda, Opole 2008, s. 77–184; tenże, *W poszukiwaniu językowo-kulturowego obrazu świata Słowian*, [w:] *Etnolingwistyka a leksykografia*, red. W. Chlebda, Opole 2010, s. 7–20.

⁷ Materiały ukazały się jako tom *Europa und seine Werte. Akten der internationalen Arbeitstagung „Normen- und Wertbegriffe in der Verständigung zwischen Ost- und Westeuropa, 3./4. April 2008 in Lublin, Polen* pod red. J. Bartmińskiego i R. Lühr, Frankfurt am Main, Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften; zob. sprawozdanie z konferencji J. Szadury i G. Żuka w „E” 20 (2008).

⁸ Zob. J. Bartmiński, W. Chlebda, *Jak badać językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów*, „E” 20, 2008, s. 11–27. Projekt spotkał się z dużym zainteresowaniem sławistów.

Gotowość współpracy zadeklarowało ponad sto osób z wielu instytucji naukowych, w tym 19 zagranicznych⁹ i 12 polskich¹⁰.

Spotkania naukowe. W ramach konwersatorium EUROJOS przy wsparciu obu komisji etnolingwistycznych (KJ PAN i MKS) kontynuowano organizowanie spotkań naukowych, z których sprawozdania ukazywały się systematycznie, poczynając od 21. tomu „Etnolingwistyki”¹¹.

Pierwsze spotkanie w dniach **17–18 kwietnia 2009** roku zorganizował prof. Wojciech Chlebda w Kamieniu Śląskim. Było ono poświęcone kwestiom definiowania pojęć, a także miejsca i roli definicji słownikowych w rekonstrukcji obrazów świata. Materiały ukazały się we wspomnianym tomie *Etnolingwistyka a leksykografia* pod red. W. Chlebdy (Opole 2010).

Kolejne spotkanie **w czerwcu 2009** roku zorganizował prof. Michael Fleischer we Wrocławiu; koncentrowało się ono wokół kwestii zastosowania metod eksperymentalnych (ankietowych) w badaniach językoznawczych. Materiałów nie wydano¹². Owocem tego etapu prac było sformułowanie instrukcji metodologicznej, mającej służyć autorom opracowującym wybrane pojęcia aksjologiczne¹³.

Trzecie spotkanie, które odbyło się **w grudniu 2009** w Warszawie, miało charakter informacyjno-warsztatowy. Przeprowadził je dr hab. Marek Łaziński, który zaprezentował możliwości, jakie dają korpusy polszczyzny i języków słowiańskich w badaniu językowego obrazu świata i jego fragmentów. Za podstawę prezentacji posłużył Narodowy Korpus Języka Polskiego i korpusy równoległe języków sło-

⁹ Instytut Sławistyki RAN (Moskwa, Rosja); Uralski Uniwersytet Państwowy (Jekatierinburg, Rosja); Białoruski Uniwersytet Państwowy (Mińsk, Białoruś); Uniwersytet Karola (Praga, Czechy); Uniwersytet im. Konstantyna Filozofa (Nitra, Słowacja); Narodowy Uniwersytet im. Iwana Franki (Lwów, Ukraina); Uniwersytet Humboldtów (Berlin, Niemcy); Instytut Języka Serbskiego SAN (Novy Sad, Serbia); Rosyjski Państwowy Uniwersytet Humanistyczny (Moskwa, Rosja); Uniwersytet Wileński (Litwa); Narodowy Uniwersytet im. T. Szewczenki (Kijów, Ukraina); Państwowy Uniwersytet Ateński (Ateny, Grecja); Chorwacka Akademia Nauk i Sztuk (Zagrzeb, Chorwacja); Democritus University of Thrace (Komotini, Grecja); Instytut Języka Bułgarskiego BAN (Sofia, Bułgaria); Department of Psychology University of Portsmouth (United Kingdom); Uniwersytet w Gent (Belgia); Slavic Department University of Wisconsin (Milwaukee, USA); Stockholm University (Szwecja).

¹⁰ Udział zadeklarowały: Uniwersytet Opolski; Uniwersytet Wrocławski; Wydział „Artes Liberales” UW (Warszawa); UMCS (Lublin); Uniwersytet Jagielloński (Kraków); Uniwersytet A. Mickiewicza (Poznań); Uniwersytet Śląski (Katowice); Katolicki Uniwersytet Lubelski; Uniwersytet Warszawski; Akademia Humanistyczna (Pułtusk); Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska (Przemyśl); Instytut Sławistyki PAN (Warszawa).

¹¹ Zob. I. Bielińska-Gardziel, *O pracach Konwersatorium EUROJOS*, „E” 21 (2009), s. 343–345.

¹² Z przedstawionych referatów drukiem ukazał się jedynie artykuł Natalii Długosz *Opozycja swój/obcy w bułgarskim językowym obrazie świata w świetle danych ankietowych* w 22. tomie „E” (2010).

¹³ Zob. M. Abramowicz, J. Bartmiński, W. Chlebda, *Językowo-kulturowy obraz świata Słowian na tle porównawczym. Założenia programu „A” (10 VI 2009)*, „E” 21 (2009), s. 341–342.

wiańskich: Interkorp (projekt Czeskiego Korpusu Narodowego) oraz ParaSol (projekt uniwersytetów w Ratyzbonie i Bernie).

Czwartą, metodologiczną sesję zorganizował w kwietniu 2010 roku w Portsmouth dr Joerg Zinken – tematem rozważań były badania nad wykorzystaniem interakcji ludzkich i tekstów w rekonstruowaniu wycinków obrazu świata¹⁴.

W dniach 23–25 września 2010 roku w Lublinie odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa na temat *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, zorganizowana przez Instytut Filologii Polskiej UMCS i IS PAN sygnowana jako EUROJOS V¹⁵.

Równoległe założenia programowe konwersatorium poruszano m.in. na posiedzeniach Komisji Etnolingwistycznej Komitetu Językoznawstwa PAN, od momentu jej powstania¹⁶.

Językowemu obrazowi świata na tle porównawczym poświęcono dwie międzynarodowe konferencje – współorganizowane przez Instytut Filologii Polskiej UMCS i Instytut Slawistyki PAN – 23–25 września 2010 roku w Lublinie (EUROJOS V) oraz 22–25 listopada 2012 roku w Warszawie i w Lublinie (EUROJOS VI)¹⁷. Na konferencji lubelskiej dyskutowano o sposobach analizy semantycznej nazw wartości w różnych językach (słowiańskich i nie tylko)¹⁸, na warszawsko-lubelskiej już konkretniej – o conceptach DOM, EUROPA, PRACA, HONOR i WOLNOŚĆ w aksjospherze Słowian i ich sąsiadów¹⁹. Na łamach „Etnolingwistyki” toczyła się w latach 2008–2012 ważna dyskusja na temat metodologii badań JOS w aspekcie porównawczym²⁰.

¹⁴ Zob. sprawozdanie Anny Niderli w „E” 22 (2010).

¹⁵ Zob. szczegółowe sprawozdanie I. Bielińskiej-Gardziel w „E” 23 (2011).

¹⁶ Zob. informacje w artykułach J. Szadury w „E” 17 (2005), I. Lapo i J. Szadury w „E” 19 (2007), J. Szadury i G. Żuka w „E” 20 (2008), J. Szadury w „E” 21 (2009).

¹⁷ Zob. sprawozdanie J. Bartmińskiego, I. Bielińskiej-Gardziel i S. Niebrzegowskiej-Bartmińskiej w „E” 25 (2013).

¹⁸ Materiały ukazały się w tomie *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 1*, red. M. Abramowicz, J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, Lublin 2012.

¹⁹ Materiały ukazały się w tomie *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 2. Wokół europejskiej aksjosphery*, red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2014. Do tomu zostały już także włączone niektóre artykuły objęte finansowaniem z grantu NPRH2/H12/81/2012.

²⁰ Por. zwłaszcza artykuły: Jerzy Bartmiński, Wojciech Chlebda, *Jak badać językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów*, „E” 20, 2008, s. 11–27; Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, Wojciech Chlebda, *Językowo-kulturowy obraz świata Słowian na tle porównawczym. Założenia programu „A”*, „E” 21, 2009, s. 341–342; Renata Grzegorzczkowska, *Punkty dyskusyjne w rozumieniu pojęcia językowego obrazu świata – widziane z perspektywy badań porównawczych*, „E” 21, 2009, s. 15–29; Renata Grzegorzczkowska, *Jeszcze o rozumieniu JOS-u w perspektywie badań porównawczych: problem inwariantu pojęciowego*, „E” 23, 2011, s. 217–225; Jadwiga Puzynina, *Z problemów opisu językowego obrazu świata – pytania i wątpliwości*, „E” 22, 2010, s. 39–51; Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński, Wojciech Chlebda, *Punkty sporne i bezsporne w programie EUROJOS: Odpowiedź na pytania i wątpliwości Profesor Jadwigi Puzyniny*, „E” 23, 2011, s. 227–233.

Wsparcie grantowe. Nowy etap działalności konwersatorium EUROJOS zaczął się z końcem roku 2012, kiedy na realizację tematu pn. *Metody analizy językowego obrazu świata w kontekście badań porównawczych* przyznano Instytutowi Slawistyki PAN grant Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego²¹. O wynikach prac finansowanych z tego grantu informuje raport J. Bartmińskiego, I. Bielińskiej-Gardziel i W. Chlebdy w tym tomie „Etnolingwistyki”.

Prace grantowe zamykała konferencja EUROJOS XI w Warszawie 13 października 2015, która przyniosła podsumowanie wyników projektu. W konferencji uczestniczyło łącznie 45 osób (w tym 24 z zagranicy), reprezentujących 27 ośrodków naukowych. Dokonano podsumowania prac, a redaktorzy poszczególnych tomów LASiS (J. Bartmiński, W. Chlebda, M. Abramowicz i P. Sotirov) przedstawili stan prac nad tomami DOM, EUROPA, WOLNOŚĆ, PRACA i HONOR.

Swoje opinie o realizacji projektu przedstawili: prof. Swietłana Tołstojowa z Instytutu Slawistyki RAN w Moskwie oraz dr Jörg Zinken z Uniwersytetu w Mannheim. Następnie odbyto dyskusję ogólną, w której wzięło udział 15 osób (zapis obu opinii i dyskusji w tym numerze „E”).

Podsumowanie. Naukowe cele programu EUROJOS w omawianym okresie realizowano na dwóch płaszczyznach: 1) teoretycznej (wypracowanie precyzyjnych narzędzi pojęciowych dotyczących JOS i jego relacji do tradycyjnych pojęć lingwistycznych); 2) analitycznej (rekonstrukcja poszczególnych fragmentów JOS w języku polskim i w wybranych innych językach).

W płaszczyźnie teoretycznej dążono do uzgodnień dotyczących narzędzi pojęciowych i terminologii, porównywalnego zestawu źródeł i sposobów definiowania znaczeń. W ramach regulacji terminologicznych przyjęto rozróżniać *leksemy* jako elementy planu wyrażania z jednej strony, i *znaczenia, pojęcia, koncepty i idee* jako elementy planu treści z drugiej, oraz opisywać wartości jako *koncepty kulturowe*, czyli pojęcia nacechowane wartościująco i wyposażone w swoiste kulturowo konotacje. Uczestnicy zaakceptowali założenie, że podstawą materiałową dla analiz semantycznych powinny być dane trojakiego typu: czerpane ze źródeł systemowych (w tym słownikowych) [S], pochodzące ze źródeł „wywołanych”, tj. uzyskanych metodą badań ankietowych [A], pochodzące z tekstów czerpanych z korpusów narodowych oraz z wysokonakładowej prasy, dobranej według reprezentatywnych opcji politycznych i światopoglądowych [T].

Wymiernymi efektami prac konwersatorium EUROJOS do roku 2015, zarówno finansowanych z grantu NPRH, jak z innych źródeł (także prowadzonych w ramach badań własnych lub statutowych poszczególnych autorów), są publikacje na łamach „Etnolingwistyki” oraz tomy zbiorowe. Poza wcześniej wymienionymi należy wymienić dwa: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 3. Problemy eksplikowania i profilowania pojęć* (red. I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, Lublin 2014) oraz *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1. *DOM* (red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywicka, Lublin 2015)²².

²¹ Grant nr NPRH 0132/NPRH2/H12/81/2012.

²² Warto dodać, że tom LASiS-u *DOM* został wydany dzięki finansowemu wsparciu Instytutu Filologii Polskiej UMCS. W polu widzenia autorów tego tomu znalazły się

Zaawansowane zostały prace nad czterema dalszymi tomami LASiS: t. 2. *EUROPA* (red. W. Chlebda), t. 3. *PRACA* (red. J. Bartmiński, M. Brzozowska, S. Niebrzegowska-Bartmińska), t. 4. *WOLNOŚĆ* (red. M. Abramowicz, J. Bartmiński), t. 5. *HONOR* (red. D. Ajdaczyć, P. Sotirov). Przygotowano także do druku tom *Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych* (red. I. Bieślińska-Gardziel, M. Brzozowska, B. Żywicka).

Perspektywy. Na zakończenie spotkania 13 października 2015 roku liczne grono współpracowników zadeklarowało gotowość kontynuacji pracy przy przygotowywaniu kolejnych tomów LASiS (o ile projekty takowych powstaną). Konwersatorium EUROJOS będzie więc działać nadal pod patronatem Komisji Etnolingwistycznej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów i Instytutu Sławiistyki PAN. Przewidziane jest rozszerzenie pola zainteresowań na (nieuwzględniane w ramach badań grantowych) niestandardowe warianty języka, zgodnie z koncepcją (ETNO)EUROJOS, przedstawioną przez prof. Stanisławę Niebrzegowską-Bartmińską²³. Konwersatorium pozostaje otwarte dla wszystkich zainteresowanych przedstawioną tematyką i badaniem językowo-kulturowych obrazów świata (w tym zwłaszcza konceptów aksjologicznych) w różnych językach.

wszystkie języki słowiańskie – zachodnie, wschodnie (zabrakło tylko ukraińskiego, ale jest etnolekt lemkowski, oraz słoweńskiego i macedońskiego) i południowe – oraz europejskie (niemiecki, francuski, angielski, portugalski, litewski, nowogrecki). Korzystając z rozciągłości semantycznej pojęcia „sąsiedzi Słowian”, uwzględniono także inne języki: japoński, *suahili*, *hauza* i *tamaszek* (ich opisy nie były finansowane z grantu).

²³ Zob. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, *Projekt badawczy (ETNO)EUROJOS a program etnolingwistyki kognitywnej*, „E” 25 (2013), s. 267–281.